

**Az 1543. évi hadjárat XVI. századi török forrása:
Matrakcsi Nászuh krónikája**

A magyar kutatás a török történeti források feltárásában is éppen úgy élen járt, mint a turkológia egyéb területein.

A „Török—Magyarkori Történelmi Emlékek” második osztálya, az „Írók” számos kitűnő részlettanulmány után látott napvilágot. A tizenhat elsőrendű török forrást feldolgozó ötkötetes sorozat első két kötetének kiadása *Thúry József* nevéhez fűződik (Bp. 1893 és 1896). A negyedik és ötödik kötetben *Karácson Imre* a XVII. század híres török világotudatója, Evlija Cselebi hatalmas magyarországi anyagát dolgozta fel (Bp. 1904 és 1908). Végül a harmadik kötetet — a tragikus sorsú, életét kutatásáért Konstantinápolyban feláldozó — *Karácson Imre* kéziratban ránk maradt művét *Szekfü Gyula* rendezte sajtó alá (Bp. 1916).

Kitűnő történészeink múlhatatlan érdeme, hogy a magyar eseményekhez fűződő legfontosabb török forrásokat hozzáférhetővé tették a későbbi kutatás számára.

Az elsőrendű török írott források közreadása nem tette azonban feleslegessé az itt-ott még felbukkanó, magyar tárgyú krónikák tanulmányozását, szövegük fordítását, miniatúráik vizsgálatát.

A leírásokhoz ugyanis szervesen hozzátartozik az illusztráció, a kötettel egykorú ábrázolás-anyag.

A korábban feldolgozott török forrás viszonylag kevés miniatúráján kívül számos kisebb-nagyobb színes ábrázolás élénkít más műveket. Függetlenül egyenlőtlen művészi és forrásértéküktől, az említett miniatúrák igen fontosak, mivel hasznosan egészítik ki a történelmi leírásokat. Nehezen nélkülözhetők egyszerűen az iszlám kultúrtörténet, díszítőművészetek, építés-, viselet-, fegyver- és hangszer-történet kutatói számára.

Vitathatatlan tehát, hogy párhuzamosan el kell végeznünk a krónikák képanyagának értékelését szövegük fordításával. Magyar tárgyú török miniatúrák közzétételére mindaddig csekély kísérlet történt.¹

¹ Itt legelsősorban a „Tabakat ül memalik ve deredzsát ül meszalik” c. Dzselaázade Musztafa-féle krónika *Thúry József* által lefordított (Török Történetírók II. 112—178) magyar történelmi forrásul szolgáló részhez tartozó — s a mohácsi csata jelenetét bemutató — miniatúráról kell megemlékeznünk. Az Ibrahim bin Ali nevéhez fűződő, Szolnokon 1575-ben készült krónika-másolatot a bécsi Staatsbibliothek őrzi, Osm. Hist. 41. leltári számmal. A kötetnek ezen szép illusztrációjáról a millenium táján *Thúry Gyula* festő készített másolatot, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába került. A *Thúry J.* i. m.-ben (II. 115) a krónika 104. lapjaként említett ábrázolással először *Szendrei J.* foglalkozott [Magyar Hadtörténelmi Emlékek az Ezredéves Országos Kiállításon (Bp. 1896) 166—168., 534. kép], nem sokkal később *Acsády I.* közölte a kétoldalas miniatúráját [A Magyar Nemzet Története V. (Bp. 1897) 10. és 11. oldalak közötti képen], majd *Ambrózy Gy.* [A magyar csatákép (Bp. 1900) 57—58], a *Lukinich I.*

Történelmi események, városok és várak ábrázolásai azok, amelyekkel a korábbiakban a régi kitűnő forráskiadványhoz, a „Török Történetírók”hoz csekély mértékben hozzájárulni igyekeztem.²

*

Egy Nagy Szulejmán-kori krónika mind írott forrásanyagával, mind gazdag illusztrációival hasznosan szolgálja eddig ismereteink bővítését.

Matrakcsi Nászuhan műve, a „Szulejmánné” a nagy uralkodó történetét trónralépésétől, 1520-tól 1551-ig tárgyalja.³ Harmadik kötetét, amely bennünket a legközelebb érint, a Top Kapu Szeráj Hazine (= Kincstár, tehát Szultáni) Gyűjteménye őrzi.⁴

A krónika 1542—1543. évi eseményeket tárgyaló, Szerájban őrzött, viszonylag csekély terjedelmű, magyar szempontból jelentős kötetét a Barbarosz Hajreddin pasa parancsnoksága alatt Franciaország megsegítésére siető, Toulonig

szekesztésében, Bp-en 1926-ban megjelent Mohácsi Emlékkönyv fedőlapjának pedig belső oldalát díszíti; újlag közli C. *Wilhelm* G. [Magyarország történetének Képeskönyve 896—1849 (Bp. 1962) 89], végül a Szejjid Lokman-féle Hünernéme II. kötetének mohácsi csatát ábrázoló miniatúrájával párhuzamba állítva, elemző közlését adja *Parádi N.* [Janus Pannonius Múzeum 1967. évi Évkönyve (Pécs 1968) 175—181]. A Szejjid Lokman-krónika mohácsi csata ábrázolását *Arseven, C. E.* [Türk Santi Tarihi (Istanbul é. n.) II. k. II. f., 215. kép] és *Ettinghausen, R.* — *Ipsioglu, M. S.* — *Eyuboglu, S.* [Turkey. Ancient Miniatures (Unesco World Art Series) New York 1961. XVIII. t.] is közli. — A közelmúltban, bécsi tanulmányutamon sikerült a Dzselažade-féle krónika miniatúráiról fényképfelvételt készíttetnem. Az alábbi ábrázolásokat azonosíthatam: Szabács vára (38 a o.), Nándorfehérvár (45 a o.), a mohácsi csata jelenete (103 b—104a o.), Buda (1929 b o.), Siklós (248 b o.), Esztergom (252 a o.), Szeged (291b o.). — A „The Chester Beatty Library. A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures by V. *Minorsky*. With an introduction by the late J. V. S. *Wilkinson* (Dublin 1958)” c. munka egy Szulejmán történetét tárgyaló perzsa nyelvű krónika számos magyar tárgyú miniatúráját mutatja be és még több ábrázolásnak adja a jegyzékét. *Ifj. Fehér G.* az Ahmed Feridun-féle — szigetvár hadjárat történetét tárgyaló — XVI. századi mű miniatúráit ismertette [Művészet 7 (1966) 9. sz., 2—5]. A *Russás L.* szerkesztésében megjelent Szigetvári Emlékkönyv 56—57. o. *Gökbilgin, T.* cikkéhez mellékelt, a fentebb említett dublini perzsa nyelvű krónika két ábrázolása (átkelés a Dráván; Szigetvár) képezi a mellékletet. *Kovács V.* az Ahmed Feridun és Szejjid Lokman-féle krónikák szigetvári ábrázolását [A Szigetvári Zrinyi Miklós Múzeum Kiállításai. A Janus Pannonius Múzeum Füzetei 10 (Pécs 1966)], *Dankó I.* a Szejjid Lokman-féle krónika gyulai várábrázolását közli [Ismeretlen török kép Gyula váráról (Gyula 1966) c. füzetben].

² „Scènes historiques représentées par des miniatures turques du XVIe siècle. Quelques données relatives à l'iconographie de Jean Sigismond, Prince de Transylvanie” c. előadásban, 1967. VII. 26-án Cambridgeben, a III. Nemzetközi Török Művészeti Kongresszuson (sajtó alatt); „A magyar történelem XVI. századi török ábrázolásai” c. előadásban, 1969. V. 14-én a székesfehérvári Alba Regia Napok tudományos ülésszakán (sajtó alatt); valamint a „Miniatures turques du XVIe siècle relative à l'histoire de Hongrie” c. előadásban, 1969. VI. 12-én, a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum alapításának 50. évfordulója alkalmából Budapesten rendezett nemzetközi tudományos ülésszakon (sajtó alatt).

³ Egyelőre négy kötete van meg. Az 1520—1537. évi események kötetét a Szeráj Könyvtár Revan Gyűjteményében 1826. leltári szám alatt tartják nyilván; az 1538. évi hadjárat történetét, a „Fetih-name-i Karabuğdan”-t ugyanez a gyűjtemény őrzi 1284/2 leltári tételeként. Az 1539—1542. évek eseményének kötete egyelőre hiányzik, feltárása a további kutatás feladata. Az 1542—1543. éveket öleli fel az a kötet, amelyet a jelen írás ismert. A krónika — 1543 őszétől 1551-ig terjedő időszakokkal foglalkozó — befejező kötete az isztanbuli Régészeti Múzeum Könyvtárában van, 379 leltári szám alatt.

⁴ Leltári szám: 1608. *Karatay, F. E.*: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu (= A Top Kapu Szeráj Múzeum Könyvtára török kéziratának katalógusa) (Istanbul 1961) II. 218, 667 katalógus sz. alatt közli. Mérete: 225×175 mm. Terjedelme: 146 l. — A kis kötet 32 miniatúrája közül az Esztergomot, Tatát, Székesfehérvárt megöröklítőket fentebb említett két magyarországi előadásomban mutattam be.

nyomuló oszmán-török hajóhad felvonulásának ismertetése vezet be. Második felében viszont az 1543. évi magyarországi hadjárat útvonalát követhetjük, Székesfehérvár szeptember 3-i elfoglalásáig.⁵

A különösebb érdeklődésünkre számot tartó és a korábban feldolgozott krónikák adatait kiegészítő, színes képekkel illusztrált leírást a mű 70. és 86. lapjai után következő részletekben találjuk.

A krónika ezen helyei megjelölik az ország belseje felé vonuló török hadak táborhelyeit, a köztük megtett távolságot, valamint a hozzájuk érkezés pontos keltét; egy-két esetben a táborozás időtartamát is.

A mű szövegének és miniatúráinak részletes elemzése tehát az 1543. évi hadjárat eseményeinek pontosabb megismerését, útvonalának az eddiginél részletesebb kijelölését fogja eredményezni.

*

A „Szülejmánnáme” szerzője, Matrakcsi Nászuh, igen érdekes egyéniség volt. Nevét a „matrak” elnevezésű vívás-szerű játéktól nyerte, amelynek a legjelesebb művelője volt Nagy Szulejmán udvarában. A szultán mellett hosszú ideig töltötte be a fegyverhordozói tisztet is. — A kéziratos krónikái illusztrációját is elvégző, tehetséges, rendkívül művelt, sokoldalú Nászuh történelmi és földrajzi munkái mellett két matematikai művét is számon tartja a kutatás. Egyik-másik krónikájáról már a múlt század tudományos irodalma is megemlékezett, évszázadunk harmincas éveiben működésével általánosságban is foglalkoztak,⁶ a „Szülejmánnámé”-nek pedig — különösen a legutóbbi másfél évtizedben — jelentős irodalmat szenteltek.⁷

⁵ Az esemény korábban feldolgozott török forrásai: Lutfi pasa (*Thúry J.*: i. m. II. 32—36), Dzselaádzáde Musztafa (uo. 237—255), Szinán csaus (uo. 292—361), valamint Kjátib Mohamed záim (uo. 379—383).

⁶ Matrakcsi Nászuh személyéről — fentebb hivatkozott műve 136 a és b oldalain — már a XVI. század kiváló krónikása, Dzselaádzáde Musztafa is hosszan megemlékezik. A múlt század nyolcvanas éveiben nyilvántartották a szerző British Museumban található egyes művei [*Rieu, Ch.*: Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum (London 1888) 22, 45, 46]. Munkásságára, életére ld. *Gabriel, A.*: Les Étapes d'une Campagne dans les deux 'Iraq d'après un Manuscrit Turc du XVIe siècle. Syria IX (1928) 346; *Babinger, F.*, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke (Leipzig 1927) 66—67; *Selen, H. S.* XVI. Asirda Yapılmış Anadolu Atlası: Nasûh Salâhînin „Menâzil”i. (= Anatólia XVI. században készített atlasza: Nászuh Szalahi „Menazil”-je). II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri (= A II. Török Történettudományi Kongresszuson tartott előadások) Istanbul 1937.

⁷ *Decei, A.*: Un „Fetih-nâme-i Karaboğdan” (1538) de Nasûh Matrakçi. Fuad Köprülü Armağam (= Fuad Köprülü Emlékkönyv) Istanbul 1953; *Gökbilgin, T.*: Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar (= Rüstem pasa és az ellene irányuló vádak) IÜEF Tarih Dergisi (Az isztanbuli egyetem Bölcsészkarának Történeti Dolgozatai) VIII (1955. IX) 11—12; *Taeschner, F.*: The Itinerary of the First Persian Campaign of Sultan Süleyman, 1534—1536, according to Masûh el-Matraki. Imago Mundi, XII (MCMLVI); *İpşiroğlu, M. S.*—*Eyuboğlu, S.*: Sur l'Album du Conquerant (Istanbul 1956); *Yurdaydın, H. G.*: Matrakçi Nasûh'un Süleyman-nâmesi (= Matrakcsi Nászuh Szülejmánnámé-je) V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12—17 Nisan 1956. Kongreye Sunulan Tebliğler) = V. Török Történettudományi Kongresszus, Ankara 1956. április 12—17. A kongresszusra benyújtott előadások (Ankara 1960) 374—388; *R. Ettinghausen—M. S. İpşiroğlu S. Eyuboğlu.* i. m. 22—23: a „Menazilnâme” Matrakcsi történész és földrajztudós munkája Nagy Szulejmán első perzsi hadjárataról (1534—1536). A munka Matrakcsi Nászuh következő miniatúráit közli: Isztanbul-Galata (XIII. t.), a „Hattıyık tava hid” az Asszi folyón át (XIV. t.), Zarândoklat helye (XV. t.); *Yurdaydın H. G.*: Matrakçi Nasûh (Ankara 1963); *Yurdaydın, H.*: Two new illuminative works of Matrakçi Nasûh. Atti del secondo congresso Internazionale di Arte Turca (Venezia 26—29 Settembre 1963) Napoli 1965. 283—286. CXLV—CXLVII. t.